

## FIGYELŐ

**A Migazzi-gyűjtemény.\*** A közelmúltban két kötetben jelentek meg a Migazzi-gyűjtemény dokumentum forrásai. Ez az összefoglaló cím több olyan 18. századi, kézzel írott könyvjegyzék publikálását jelenti, amelyek mindegyike a Migazzi-könyvtár részeként került a gyulafehérvári Batthyaneumba. Tartalmukat tekintve a most közölt könyvjegyzékek az egykori erdélyi püspök által alapított könyvtár egyes rétegeit tárják fel. A forrás-kötetek összeállítója Ileana Dârja, aki a Batthyaneum munkatársaként, vezetőjeként alapos ismerője a gyűjteménynek. Amint a kötetekhez írt, gazdagon dokumentált előszavában írja, távolabbi célkitűzése a Batthyaneumban lévő Migazzi-gyűjtemény rekonstrukciója modern könyvtári katalógus eszközeivel. E tervbe vett munkához a jövőben kétségteljesen ezek a kötetek jelentik majd a kiindulópontot.

Egyúttal kézzelfogható közelségbe kerül annak lehetősége is, hogy Migazzi bécsi könyvtárát, ezt a bécsi főpapi könyvtárt a jövőben rekonstruálni lehessen. E könyvtörténeti források publikálása régi hiányt pótol, tekintve hogy ez a 18. század közepéről való bécsi könyvtár, amelyet már 200 éve őriznek erdélyi földön, újra és újra előbukkan a nemzetközi tudományos köztudatban, jóllehet elemzésére mostanáig nem történt kísérlet. A most közölt források további adatokkal szolgálnak a bécsi érseknek, mint a régi könyvek és kéziratok értékelőjének és gyűjtőjének portéjához.

E kéziratos könyvjegyzékek ugyanis, amelyek most kerülnek először publikálásra, a magyarországi és romániai kutatókon kívül az ausztriai sőt általában az európai könyvtörténet művelőinek is fontos forrásai lesznek. A kutatók eddig is mint jelentős, egyetemes európai könyvgyűjteményt tartották számon a gyulafehérvári Batthyaneumot, most azonban az egykori erdélyi püspök gyűjteményén belül néhány szerves könyvtári egység is kirajzolódik. Ezekről a tudományos közvéleménynek igen kevés pontos ismerete lehetett mostanáig, pedig az egykori – és végső soron Batthyány püspökhöz került – kisebb-nagyobb könyvtárak mindegyike a 18. század egy-egy speciális szempontú könyvegyüttese.

Az Ileana Dârja által összeállított forrásgyűjtemény két kötete közül az elsőben található a legnagyobb jelentőségű forrás: Migazzi könyveinek korabeli, kézzel írt katalógusa, és ebben a kötetben található még az ahhoz valamivel később készült index. Mindkettőt szöveg- és betűhű formában közli a közreadó, akárcsak a második kötet további kézzel írt könyvjegyzékeit, amelyek egy, a Migazzi-gyűjteményen belüli egységnek, a Focky-könyvtárnak rekonstrukcióját teszik lehetővé.

Maga a gyulafehérvári Batthyaneum az alapító, Batthyány Ignác erdélyi püspök személyes tudományos érdeklődésének köszönhetően páratlanul teljes könyvtörténeti gyűjteményt hagyott az

\* DÂRJĂ, Ileana (ediție prefațată și îngrijită): *Fondul Migazzi. Surse documentare – The Migazzi collection. Documentary sources. I–II.*: *Catalogul cărților Cardinalului Christophor Migazzi – Indexul tipăriturilor Migazziene*. Alba Iulia, Biblioteca Națională României Filiala „Batthyaneum” 1998. 493 l., 11 t. III–IV.: *Catalogul bibliotecii preotului Ferdinand Daniel Focky – Catalogul operelor părinților și scriitorilor bisericii*. Alba Iulia, 1999. 233 l., 15 t.

utókorra. A tudományos világ előtti rangját a könyvtár annak köszönheti, hogy kéziratára valóságos tárháza a középkori Európa latin művelődési emlékeinek. Reprezentatív darabok képviselik az európai betű- és könyvművészet minden számottevő műhelyét és alakját a nyomtatás kezdetétől a 18. sz. derekáig. A gyűjtemény, amelyet még Batthyány püspök helyezett el az egykori trinitárius kolostor templomának épületébe, a Romániában található középkori latin kódexeknek kb. 80%-át, az ősnymtatványoknak pedig kb. 50–60%-át őrzi.

Ismeretes, hogy bár az erdélyi püspök egyik szívügyének tekintett tudós társaságot, az Erudita Societast Szebenben hozta létre, a közművelődés szolgálatába állítandó könyvtárának helyét már az 1790-es évek elején Gyulafehérvárra tervezte, oda, ahol a csillagvizsgáló és a tipográfia is működött. Püspöki székhelyén voltak kezdetől a régebbi püspöki könyvgyűjtemények, az 1773-ban feloszlott jezsuita és egyéb szerzetesrendek még fellelhető könyvanyaga és az 1169 művet számláló káptalani könyvtár, amelynek rendezésében személyesen is részt vett. Ehhez járult az egri nagyprépost korában Egerben összegyűjtött, és ideiglenesen Szebenben elhelyezett mintegy 3000 művet tartalmazó könyvtára (amelynek 1782-ben készített leltárát Jakó Zsigmond azonosította), és végül, de nem utolsósorban a lőcsei Szt. Jakab plébánia középkori visszanyúló felbecsilhetetlen értékű könyvtára. Ez utóbbival kapcsolatban ugyancsak Jakó derítette ki, hogy csak a Migazzi-gyűjteményt követően, 1790-ben került Batthyány tulajdonába, és jutott el Erdélybe. Bennünket most elsősorban az az értékében és nagyságában is egyedülálló gyűjteményként kiemelkedő könyvbeszerzése foglalkoztat, amelynek során tulajdonába került a bécsi bíboros-érsek, Migazzi könyvtára.

A Batthyány Ignác erdélyi püspök által megvásárolt értékes könyvtár összegyűjtője és tulajdonosa Christoph Anton Migazzi gróf, bíboros, bécsi hercegérsek és váci püspök volt. Negyedszázadon át (1761 és 1785 között) e két tisztséget egyidejűleg töltötte be, majd II. József idején a váci püspöki méltóságról lemondott, és 1803-ban halt meg Bécs érsekeként. A művelt, széles látókörű, jó szervezőkészséggel megáldott főpap – aki a magyar egyháztörténetbe és köztudatba mint gróf Migazzi Kristóf került be, – huszonöt évig volt a váci egyházmegye főpásztora. E negyed század alatt, amikor erőt és szervezőkészségét Bécs és Vác között osztotta meg, meghatározó szerepet játszott Vác gazdasági és kulturális újjáélesztésében. Munkásságát nagyszabású építkezések kísérték, amelyek a város belső területének képét ma is meghatározzák. Mint a régiségek kedvelője figyelme könyvekre és az antikvitás emlékeire is kiterjedt, így például jelentős gyűjteményre tett szert a magyarországi római kori maradványokból, feliratokból, amelyek ma a Nemzeti Múzeumot gazdagítják.

Ileana Dârja forrásfeltáró munkájához feltétlenül hozzátartozik annak összegzése, hogy milyen új adatokat hoztak felszínre a Migazzi-gyűjteménnyel kapcsolatban Jakó Zsigmond 1969-ben majd 1991-ben közzétett kutatásai (Jakó, Könyvtári Szemle 1969. és Magyar Könyvszemle 1991.). A kolozsvári tudós a Batthyaneum kéziratárában megtalálta Batthyány Ignácnak könyvtárosához, Dániel Imréhez a Migazzi-gyűjtemény megszerzésével kapcsolatban írt levelezést, továbbá sikerült egy cím nélküli, három kötetes kézzel írt könyvjegyzékről bebizonyítani, hogy az a Migazzitól vásárolt könyvgyűjtemény részletező leltár-katalógusa. Ezeknek az egykorú és hiteles forrásoknak a birtokában bizonyosra vehető, hogy a Migazzi-könyvtár már 1782 nyarán Erdélybe érkezett (nem pedig 1786-ban), hogy vételára 12 ezer rénes forint volt (nem pedig 40 ezer, ahogy a régebbi szakirodalom tudta). Nem kell bizonyítani, hogy mennyire fontos egy könyvműzeum esetében a gyűjtemény fejlődéstörténete, az egyes állományrészek összetételének pontos ismerete. Enélkül aligha remélhető az egyes kötetek provenienciájának tisztázása, amely pedig nemcsak könyvtörténeti, hanem művelődés- és tágabb értelemben társadalomtörténeti adalékokkal szolgálhat.

Éppen ezért olyan jelentős Jakó Zsigmondnak, a Migazzi-gyűjtemény gyulafehérvári történetét illető felfedezése, amely merőben más alapokra helyezte mindazt, amit korábban e gyűjtemény megszerzésével kapcsolatban a szakirodalom állított és a közvélemény tudhatott. Felfedezésének köszön-

hetően fordult a kutatók figyelme bizonyos, a Batthyaneumban található európai nyomdászattörténeti ritkaságok felé, és merült fel elméleti szinten legalábbis a Migazzi-könyvtár rekonstrukciójának lehetősége. Alkalmanként később sikerült egyes könyveket a kéziratos katalógus tételeivel azonosítani (MÁRZA, E. 1982). Bátran állíthatjuk, hogy a most tárgyalt két forráskötet közreadására sem kerülhetett volna sor Jakó kutatási eredményei nélkül.

Mindezt előrebocsátva, lássuk mi volt a korábbi, általánosan elfogadott vélemény a Migazzi-könyvtár megvásárlásával kapcsolatban. A Batthyaneum történetírójának, Varju Elemérnek megállapításait vették át változtatás nélkül a későbbi szakírók, aki pedig a Migazzi-gyűjtemény megvételét 1786-ra datálta. Bár ezt az időpontot semmi más nem támasztotta alá, mint az a német szakirodalomba bekerült téves elképzelés, amely szerint Migazzi bécsi érseknek a váci püspökségről és javadalomról való lemondásával anyagi nehézségei támadtak, és könyvtárának áruba bocsájtására kényszerült. Minthogy ez 1785-ben történt, ezért datálták Batthyány Ignác vásárlását a következő évre, 1786-ra. Ugyancsak téves elképzelésnek bizonyult az is, hogy Migazzi könyvtára Vácott lett volna. Valójában ez a könyvtár mindvégig Bécsben volt. Dániel Imre, aki a frissen (1780 nyarán) kinevezett erdélyi püspök megbízásából folytatott könyvtári és levéltári kutatásokat különféle bécsi könyvtárakban, 1781 nyarán hívta fel püspöke figyelmét arra, hogy Migazzi érsek áruba szándékozik bocsátani értékes kódex-gyűjteményét. Batthyány azonnal bejelentette vételi szándékát, ezek után Migazzi felértékelte a gyűjteményt Johann Michael Denis-szel a bécsi Galléri-könyvtár prefektusával, akinek neve számunkra mint gróf Széchényi Ferenc nyomtatott könyvkatalógusának közreadója ismerős. Valószínűleg az ő tanácsára döntött úgy az érsek, hogy a kódexeket mégsem adja el külön, hanem az egész könyvtárért 12 ezer forintot kér. Batthyány azonban semmiképpen sem akarta elszalasztani a kedvező alkalmat, és szinte látatlanban beleegyezett a vételárba. A szerződés tervezete már 1782 áprilisában készen állt, a könyvek vízi úton, 51 fa ládában még ez év nyarán Szebenbe érkeztek. Október vége felé pedig a bécsi könyvanyag számbavétele és az Egerből hozott könyvekkel együttesen való felállítása – egyelőre Szebenben – nagyjából megtörtént.

A Migazzi-könyvtár vásárlásának időpontjával kapcsolatos téves adatok mára, meggyőző bizonyítékok alapján kiküszöbölhetők. Megállapíthatjuk, hogy ami Batthyányt illeti, ez a könyvvásárlás püspökségének legelső éveiben történt, tehát Erdélyben való berendezkedésének egyik első tette. Ami pedig a két főpap pályafutásának időbeli egybeesését illeti: Batthyány erdélyi püspöki méltóságának első öt évében még Migazzi is váci püspök volt. Ileana Dârja forrásgyűjteményének első kötete tételeken és betűhív leírásban tartalmazza egyrészt azt az alapvető fontosságú könyvjegyzéket (I.), amely a Bécsben lévő könyvtár felértékelésekor készült – ez az a cím nélküli három kötetes, kézzel írt könyvjegyzék, amelyet Jakó azonosított és amelynek a „Catalogus Bibliothecae Christ. Card. a Migazzi” címet adta. A három kötet a bécsi bíboros könyvtárának az eladást közvetlenül megelőzően készült szak szerinti és a szakokon belül betűrendes katalógusa. Másrészt itt olvasható az a nyomtatott könyveket leíró jegyzék (II.), amelyet a Migazzi-könyvtár Erdélybe érkezésekor állított össze Dániel Imre a püspök utasítására, mintegy leltárba véve a könyvállományt.

Érdekesen követi nyomon Dârja e háromkötetes kézzel írt katalógus sorsát, amely, bár kezdetektől a Batthyaneum állományában volt, mégis csaknem kétszáz évig ismeretlenül és azonosítatlanul lappangott. A Batthyaneum első, Cseresnyés András által összeállított, kézzel írt katalógusban (1824) mindössze úgy szerepel, mint „Catalogus Bibliothecae... Tomi 3 MS in fol.”, és mint ilyen került helyére a K5 II 11-13 jelzettel a Magna Aula, azaz a nagyterem kórusára. Majd 1861-ben Veszely Károly teológiai professzor ugyanezt a katalógust mint „Ismeretlen könyvtár 3 kötetű laistroma” nevezte meg. Tíz évvel később Beke Antal a Batthyány-könyvtár kéziratkatalógusában is ugyanezt a nevet adta a köteteknek, csak latinul: „Catalogus bibliothecae incertae. Tomi I–III.” Varju Elemér, a Batthyaneum történetírója 1901-ben egyáltalán nem említette sem ezt,

sem a Migazzi-féle nyomtatott könyvek jegyzékét (a Dárja által közölt második forrást). Szentiványi Róbert, a Batthyány könyvtár igazgatója is csak annyit tudott a kéziratok kötetekéről, mint Veszely vagy Beke. Jóllehet Varju Elemér nem említette (nem ismerte?) e könyvjegyzékeket, figyelme azért kiterjedt a könyvtárnak erre a jelentős fondjára. Minthogy azonban a Migazzi-gyűjtemény legtöbb darabján nincs (már az ő idejében sem volt) tulajdonos jelzés, ezért összegyűjtött néhány jellemző formai sajátosságot a Migazzi könyvekre vonatkozóan: tipikus 18. századi barokk stílusú barna maroken bőrkötés, aranyozott díszítő elemekkel, könyvészeti megjegyzésekkel a szennylapokon és a kötéstábla belsején, valamint kézzel írt vagy nyomtatott tulajdonosjegyek, amelyek a korábbi, Migazzit megelőző tulajdonosra utalnak.

A most Dárja által közreadott *Catalogus*ból kitűnik a bécsi érsek könyvtárának felépítése. Eredetileg három nagy állományrészre oszlott, amelyek azután osztályokra bomlottak. Ennek megfelelően a katalógus I. kötete a „Conclave primum pro Scientia Ecclesiasticis” 7 osztályban, II. kötete a „Conclave secundum pro Historia” 4 osztályban, és III. kötete a „Conclave tertium pro Scientiis prophanis” 2 osztályban. Vagyis a *Catalogus* készítésekor az eladásra szánt könyvtár anyaga 3 fő szakba volt sorolva, úgymint teológia, történelem és profán tudományok, ezeken belül pedig összesen 13 osztályba. A betűrend minden egyes osztályon belül újrakezdődött.

Amint azt Dárja megállapítja, három kéz írta le, közülük az egyik Denis (aki egyúttal az egész katalógus összeállítója) a másik azonosítatlan, a harmadik pedig, akitől utólagos kiegészítések származnak, Dániel Imre. Tőle valók a későbbi ceruzás vagy tintás bejegyzések, az x jelek az állomány átvételének bizonyítékai. Az eredeti jelzetek alapján – amelyek nagybetű és arab szám kombinációból álltak – Dárja helyesen azt következteti, hogy Bécsben a könyvszekrényeket A–Z és AA–ZZ betűkkel jelölték, az 1–10-ig terjedő arab szám a polcokat jelentette. Vagyis a felhasznált betűk alapján a könyvek 33 szekrényt tölthettek be, mindegyik tíz-tíz polccal. Az elhelyezés formátum szerinti lehetett. A kéziratok és a könyvek ugyanabban a helyiségben voltak.

A magyar címek gyakran hibás írása a nyelv nem ismeretéről vall, és már ez is megcáfolja azt a korábbi feltételezést, hogy Migazzi könyvtárát Vácott tartotta volna. A benne található legfrissebb könyvek is azt bizonyítják, amit a korabeli levelezés, vagyis hogy a katalógus 1781-ben íródhatott. Csak egy mű származik 1781-ből, és az is Dániel Imre hozzáírása, és három 1780-ból. Gondolnunk kell azonban arra, hogy a most tárgyalt *Catalogus* nem tartalmazza a bíboros egész könyvtárát: csak azt sorolja fel, amit Batthyány 1782-ben megvett. Hogy milyen könyvek maradtak továbbra is birtokában, arról természetesen semmit sem vall ez a könyvjegyzék.

Sőt, Dárja a Batthyaneum állományának ismeretében további, részben nyomtatott, részben kéziratok kötetekéről is felismerte, hogy azok külső jellemzőik alapján a Migazzi könyvtárhoz tartoztak, jóllehet a most publikált kéziratok jegyzékében nem szerepelnek. Az Erdélybe érkező Migazzi-féle könyvek kezdetben tehát helyrajzi jelzetet viseltek (ritka kivételként egy-egy még ma is megvan), később azonban valószínűleg esztétikai megfontolásokból 1817–1826 között felbomlott a könyvek addigi rendje, és az eredeti állomány (egri – Migazzi – gyulafehérvári) egyes egységei összekeveredtek, sőt eltávolították a korábbi címkéket – ezáltal fontos és ma már pótolhatatlan jellemzőitől és adatforrásaitól fosztva meg a könyveket. Ezek birtokában nyomon követhető lett volna a korábbi tulajdonos személye. Így viszont éppen a legkorábbi állományból több ezer könyv – köztük a Migazzi fond – lett külső tulajdonjegyeitől megfosztva. Ugyanígy ma már nagyon kevés Migazzi-könyvben található meg a gyűjtő ex librise. Több könyvben mindössze a kötéstábla belső oldalán az „Erat ex-libris Cardinalis Migazzi” jelzés utal arra, hogy sajnálatos módon az ex librist eltávolították onnan a könyvtár ex libris gyűjteményének felállításakor (1912).

Dárja számítása alapján a háromkötetes kézírásos „Catalogus” – azaz az erdélyi püspök által vásárolt Migazzi-könyvtár – 150 kéziratot, köztük a világhírű Codex aureusnak nevezett evangéliumos könyvet, 350 ősnymtatványt, 4838 nyomtatványt tartalmazott (ebből 969 való a 16. századból,

1865 való a 17. századból és 2105 a 18. századból). Összesen mintegy 5300 címet tartalmaz, amely azonban nem jelenti azt, hogy tévesnek kell tekintenünk a korábban feltételezett 8000 kötetes nagyságot. Ennek több oka van. Egyrészt az erdélyi püspök és könyvtárosának levelezése arra utal, hogy a Batthyány birtokába került Migazzi könyvtár nagyobb lehetett, mint amit ez a háromkötetes katalógus tükröz, bizonyos könyvanyagot ugyanis a vételár kifizetéséig Bécsben visszatartottak, de kerülhettek könyvek Batthyány testvéréhez, aki az adásvételnél a kezességet vállalta, sőt más erdélyi könyvtárakba is.

A forráskötet II. könyvjegyzéke az „Elenchus librorum impressorum” azaz „Index” 1782-ben Szebenben készült, és a Migazzi könyvtár szebeni tartózkodásának is bizonyítéka. Helyét a forrásközlésben az indokolja, hogy további, kiegészítő információkat tartalmaz a Migazzi gyűjteményre vonatkozóan (mint pl. jelzet, új, utólag hozzáírt tételek). Korábban a Batthyány könyvtár kézírataival foglalkozó egyetlen munka sem említette ezt az Indexet, ennek azonosítása és közreadása is Jakó Zsigmond érdeme.

Az „Elenchus”, amelyet Dárja ugyancsak teljes terjedelmében, eredeti elrendezésében közöl, egyetlen betűrendben sorol fel 7125 kötetet: név, cím, hely, év, formátum, kötetek száma és az arab leltári szám megadásával. Egyetlen, testes folio kötetet tesz ki, és 502 levelet tartalmaz a kézzel írt jegyzék. Végig ugyanazzal a kézírással, Dániel Imre írásával készült, vagyis ugyanazzal a kézzel, amely a háromkötetes Migazzi-katalógushoz írta a pótlásokat. Ez az a leltár-szerű jegyzék, amelynek elkészítésére Batthyány adott utasítást közvetlenül azután, hogy a könyvek Erdélybe, Szebenbe érkeztek (1782).

Az előbbieken láttuk, hogy a Migazzi-könyvtár Bécsben készült „Catalogus”-a szakrendi elrendezésű, azon belül 13-szor újrakezdődő betűrenddel. Így érthető, hogy használhatósága érdekében szükség volt ennek a más szempontú indexnek összeállítására, amely valóban csak index, hiszen rövid, egysoros címleírásokat tartalmaz. A Migazzi-könyvtárt ily módon két oldalról, két szempont szerint feltáró két jegyzéket elemezve viszont óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy hogyan lehetséges az a számbeli eltérés, amely a háromkötetes katalógus 5000-nél valamivel több tétele és az itt közölt 7000-nél több tétel között mutatkozik, annak ellenére, hogy ez utóbbi a kéziratokat nem is tartalmazza, csak a nyomtatványokat.

Érdekes kísérlet e két jegyzék összevetése. A háromkötetes „Catalogus”-ból szűrőpróba szerűen kiválasztott címeknek kb. háromnegyed részét meg lehet találni az „Elenchus”-ban, de fordítva már közel sem ilyen jó az arány. Igaz, itt nem lehetünk biztosak abban, hogy melyik szakba sorolták azt a bizonyos művet, amelynek rövid címét olvashatjuk csak az „Elenchus”-ban. Az utóbbiban, a forrásközlés 271. lapján megtalálni Baranyai Decsi János *Syntagmáját*, a kolozsvári, Heltai-féle kiadást, igaz a szerző neve Barovius-ként szerepel. De sem így, sem másféle névváltozatban nem lehet nyomára akadni a háromkötetes katalógusban. Ugyanígy nem lehet megtalálni C. Péterfi, *Concilia* (Posonii 1741) című munkáját. De nem érthető az sem, hogy, hogy ha a háromkötetes Migazzi-katalógusban a 185. lapon megtaláljuk F. Kazy: *Historia Regni Hungariae* (Tyrnaviae 1737) kiadását, akkor azt miért nem sorolja fel az „Elenchus”? Ugyanígy hiába keressük az elvileg minden, Migazzi-gyűjteményben lévő nyomtatványt felsoroló jegyzékben Barkóczy Ferenc egy beszédét (Vindobonae 1761), egy éppen Migazzihoz szóló latin ódát (Vác 1775). Az egyik vagy másik könyvjegyzékben meg nem található könyvek száma olyan nagy, hogy e jelenségnek okát még tovább lehetne kutatni. Amint Dárja is megállapítja, mintegy 1000 olyan cím van, amely benne van a háromkötetes Migazzi-könyvkatalógusban, de ismeretlen okból hiányzik az ennek alapján készült „Elenchus”-ból.

Nem csoda, ha Ileana Dárja sem hagyta itt abba a könyvek eredetének nyomozását. Amint a második kötet bevezetőjében írja, figyelembe véve a Migazzi-könyvtár nagyságát, természetesen felmerült a kérdés, hogy vajon a gyűjtés folyamán a bíboros nem vásárolt-e meg egész könyvtára-

kat? Annál is inkább, mert a 17. sz. második 18. sz. első fele a nagy európai könyvtári gyűjtemények kialakulásának – vagy átalakulásának – kora. Az a Bécsben készült kéziratos katalógus, amellyel a Migazzi-féle könyvtár Erdélybe érkezett, azt mutatja, hogy állományában benne volt tizenhárom nyilvános ill. magánkönyvtár katalógusa is, olyan könyvtáraké, amelyek nyilvános aukcióra kerültek.

A legerjedelmesebb és Dárja által is legbővebben tárgyalt kéziratos könyvjegyzék (amelyet mint a Migazzi-gyűjtemény III. forrását közöl), Ferdinand Daniel Focky pap könyveiről szól. Már Szentiványi a Batthyaneum könyvtár kéziratait leíró katalógusában megállapította, hogy a Batthyaneum kézirategyűjteményében megtalálható három ausztriai könyvtár kéziratos katalógusa, köztük Ferdinand Daniel Focky katolikus papé. A mindössze kezdőbetűkkel jelölt nevet, amely a „Catalogus Bibliothecae R. D. F. D. F.” című köteten olvasható, Szentiványi oldotta fel. ekként: Catalogus Bibliothecae Rev. Dom. Ferdinandi Danielis Focky. Darja kutatásai, amelynek során a kéziratos Focky katalógusban található címeket összevetette a Migazzi-katalógusban találhatóakkal – majd a Batthyaneum jelenlegi katalógusaival – azt bizonyították, hogy a Focky-könyvtár szerves része volt a Migazzi-könyvtárnak. Már az előzetes vizsgálódás is kimutatótt több olyan jellemző vonást, amelyek csak a Focky-könyvtárhoz tartozó kötetekre jellemzőek, mint a kötetek többségében az első lapokon kézzel írt, bibliográfiai jellegű megjegyzések, a könyvek gerincének alsó részén a DF monogram (pl. magán a Focky-könyvtár katalógus-kötetén is, az utólag ráragasztott címke alatt), továbbá az eredetileg is hiányzó Migazzi ex libris.

Dárja nem sajnálta a fáradságot, amíg azonosította a Focky-családon belül azt a személyt, aki e gyűjtemény tulajdonosa lehetett. Fockyra vonatkozóan Szentiványi katalógusában található egy utalás: mint a „Concordantiae Gregorianae...(1732)” c. kézirát szerzője szerepel. Valóságos oknyomozó munkával derítette ki, hogy a szóban forgó Focky, saját művének címlapja alapján bécsi pap volt és kétkötetes, befejezetlenül maradt kéziratos munkáját I. Gergely pápa műve nyomán készítette. Ennek a címre vonatkozó bejegyzésnek segítségével Dárja Ferdinand Daniel Focky kézírását is azonosítani tudta. A minket érdeklő Ferdinand Daniel Focky (kb. 1699–1778), katolikus papként életének nagy részében a passauai püspök könyvtárosa volt, a passauai konzisztórium tagja. A *Wienerisches Diarium* c. bécsi lap 1774. augusztus 6-án beszámolt arról, hogy „könyvbarátok” találkozására került sor Bécsben, amelyen jelen volt az akkor már több, mint 50 éve püspöki könyvtárosként működő Ferdinand Daniel Focky valamint a bécsi Garelli-könyvtár vezetője, aki nem más, mint Michael Denis (a bécsi Migazzi-katalógus összeállítója). Már itt is úgy emlegették Fockyt, mint „nagy bibliofil, gyűjtőt és a könyvritkaságok kedvelőjét”. Annak ellenére, hogy nagy bibliofil hírében állt és több, mint ötven évvel ezelőtt azonosították már kézírásos katalógusát a Batthyaneumban, magának a Focky-gyűjteménynek léte az idők ködébe veszett. Bár a Batthyaneum legelső, 1824-es, Cseresztnyész Andrásztól származó katalógusában is szerepel – igaz, csak kezdőbetűkkel –, majd mint láttuk Szentiványi megfejtette a nevet, de az általa leírt kéziratos könyvkatalógus mostanáig nem keltette fel a kutatók érdeklődését. Még a könyvtár eredeti gyűjteményén belüli provenienciája sem volt ismert, minthogy soha senki sem hozta összefüggésbe Migazzi kardinális könyvtárával – azaz a Batthyaneum legkorábbi állományrészével.

Ennek kiderítése és felismerése Ileana Dárja érdeme. Az egykötetes, 415 levélből álló „Catalogus” Dárja megállapítása szerint az 1738 körüli években készülhetett, betűrendben A-tól Z-ig. Írása egységes, jól olvasható kalligrafikus írás. Első tétele Szt. Ágoston *Opera omnia* c. munkája, utolsó tétele Zordragers, C. G.: *Alte und neue Grönländische Fischerei* (Leipzig 1723). Ugyanezt a természettudományi munkát megtalálni a háromkötetes Migazzi katalógusban a Historia profana osztályban, mint annak utolsó tétele, AA jelzet alatt. Talán éppen az volt nyomravezető, hogy Zordragers könyve a Migazzi katalógusnak és a Focky-katalógusnak egyaránt utolsó tétele. A Focky-katalógus egységes kézírása és az egyféle tinta használata arra utal, hogy a leírás egy-

szerre készült valamikor a katalógusban szereplő legfrissebb megjelenésű könyv (1736) utáni időpontban. A katalógus kézírása és a Batthyaneumban található Fockytól származó autográfok alapján indokolt a katalógus összeállítójának és leírójának magát Ferdinand Daniel Fockyt tartanunk.

A Focky-könyvtár katalógusa külsejét illetően nem tér el más könyvtári katalógusok formájától. Ami azonban túlmutat a szokványos katalógusokon, az a számos tétel címleírása után, de azzal egyidejűleg készült megjegyzés, amely általában a mű nyomdászati, kiadástörténeti jelentőségét méltatja. Az egyes kötetek becességére, ritkaságára vonatkozó megjegyzések arra utalnak, hogy a gyűjtő nagyon is tudatosan válogatta meg könyveit, és tisztában volt értékükkel. A katalógus egy helyen megjelöli azt a bibliográfiai forrást, amelyre az értékbecslésnél támaszkodott (Hartmann Schedel krónikája esetében, amelynek ára 20 forint). A katalógus tételeinek becsült ára, ha összeadjuk 5299 forintot tesz ki. Az a tény, hogy a katalógusban szereplő könyvek többsége árat is tartalmaz, arra is utalhatna, hogy az árazás a könyvgyűjtemény eladásakor történhetett. Dárja valószínűbbnek tartja, hogy a katalógusban az árak feltüntetése inkább a gyűjtő saját maga számára készített dokumentációja, és annak bizonyítéka, hogy egyaránt tisztában volt könyvgyűjteményének eszmei és anyagi értékével. Az alaposabb vizsgálat véleményünk szerint be fogja bizonyítani, hogy a Migazzi könyvtár könyv- és nyomdászattörténeti ritkaságainak jelentős része éppen a Focky-könyvtárból valók.

A kézzel írt katalógus 912 tételt tartalmaz, ezek között szerepel négy kézirat, 38 ősnymotatvány, 273 antikva, azaz 16. századból származó nyomtatvány, 438 nyomtatvány a 17. századból, 127 nyomtatvány a 18. századból és további 36 olyan könyv, amelynek nyomtatási ideje ismeretlen. A legkorábbi nyomtatott könyv Pseudo-Phalaris *Epistulae* (Tarvisii 1471), a legfrissebb pedig a Párisban 1736-ban kiadott *Lettres Moscovites*.

Dárja kutatásait összegezve megállapítható, hogy bár a Migazzi-gyűjteményről készült kéziratok katalógusban nem történik róla említés, kétségtelen, hogy Focky saját könyveit leíró sajátkezü katalógusa Batthyány Ignác püspök magángyűjteményébe a Migazzi-könyvtárral együtt került be. De nemcsak a katalógus, hanem maguk a könyvek is. Vagyis a Migazzi-könyvtár több mint 900 kötete egy korábbi, szervesen felépített könyvtárból, a Focky-könyvtárból származik.

Az egykori Migazzi-könyvtárban található kéziratok átvizsgálása további meglepetéssel is szolgált. Egy gyűjtőkötetben egyik tagja az a „Catalogus Patrum et Scriptorum Ecclesiasticorum,” amely már abban a háromkötetes kézirat katalógusban is szerepelt, amely a Batthyány által Migazzitól vásárolt könyveket kísérte. Ugyanehhez a műhöz tartozik a kolligátum 9. tagja, amely a görög és latin szerzők betűrendes indexe, vagyis a kolligátum 2. tagjának szerves része, és valószínűleg csak a könyvkötő hibájából került olyan távol a főműtől. Összevetve az egyházatyák műveinek jegyzékét a Batthyaneum állományával, megállapítható, hogy nem minden ott leírt kiadás szerepel a mai gyűjteményben. Pl. Szt. Ágoston *De civitate Dei* c. műve az egyházatyák műveinek jegyzékében az ősnymotatvány korból nyolc kiadásban szerepel, míg ma a Batthyaneumban csak az utolsó négy kiadás található meg. Természetesen nem vehetjük biztosra, hogy a katalógusban szereplő összes könyv valóban Batthyány Ignác püspök magánkönyvtárába került akár 1782-ben akár később. Az egyházatyák műveinek katalógusa és annak indexe közé több más, kézirat és nyomtatott jegyzék ékelődött.

Ezek közül a gyűjtőkötet ötödik tagja is érdeklődésünkre tarthat számot, minthogy a Focky által nyilvános árverésen beszerzett bizonyos kéziratokra és nyomtatott könyvekre vonatkozó információkat tartalmaz, többek között tiltott könyvekkel, aukciókkal kapcsolatos feljegyzéseket és ár-megjelöléseket. Azonosításuk azt bizonyította, hogy maguk a kötetek is bibliográfiai jegyzeteket tartalmaznak utolsó lapjukon, tehát Ferdinand Daniel Focky gyűjteményéhez tartoztak, és szerepelnek is a Migazzi-könyvtár háromkötetes katalógusában. De a kézírás azonossága alapján is kétségtelen, hogy ezek a feljegyzések szintén Fockytól származnak. A jegyzékben felsorolt nyomtatott

könyvek többsége jól azonosítható a Batthyaneum mai állományának egyes darabjaival. Az aukciós katalógusok közül a Batthyaneum jelenlegi állományában azonosítható pl. a groningeni akadémia jogi professzorának, J. Barbeirac könyvtárának az aukciós katalógusa. Ennek első lapján Focky aláírása található barna ceruzával és a következő lapokon ugyanezzel a ceruzával az üres margóra be vannak jelölve az általa megszerzett tételek. A Migazzi-könyvtár katalógusában is megtalálható jónéhány köz- és magánkönyvtár nyomtatott árverési katalógusa, ugyancsak Focky sajátkezü jegyzeteivel az egyes tételek megszerzését illetően. Az alábbi könyvtárak nyomtatott katalógusairól van szó: Grammiana (Koppenhága 1748), Platneriana (Lipcse 1748), Martiniana (Hága 1752), Mohriana (Bécs 1759) és a Briffant de Slawietin könyvtár (Bécs 1768). A felsoroltak elégséges bizonyítéknak látszanak arra nézve, hogy Focky könyvtára folyamatosan gyarapodott a hágai, lipcsei, bécsi és más városokban tartott nyilvános könyvaukciókon felkínált művekkel.

Ami a Migazzi-féle könyvek további sorsát illeti, Szebenből Gyulafehérvárra csak 1795 végén kerültek, tulajdonképpen akkor, amikor a csillagvizsgálót berendezték a korábbi trinitárius templom épületében. A könyvtárterem bútorzata ekkor még nem volt készen. A püspök halálakor, 1798. november 17-én már folytak berendezésének munkálatai.

A Migazzi-fond és a Batthyány könyvtárba került más állományrészek is külön egységek maradtak egészen az 1820-as évekig. Batthyány végrendeletében 38 200 forintot hagyományozott arra a célra, hogy nyilvános intézményként működhessen, anyagilag független legyen, vezetését pedig a gyulafehérvári római katolikus püspökségre bízta. Az ezt követő hosszas örökösödési eljárás több mint 20 évre befagyasztotta a fenti összegnek az intézmény számára való folyósítását. Ezalatt nem valósulhatott meg az alapító szándéka és a gyűjtemények szervezése.

A két kötetet, amelyek a román Nemzeti Könyvtár kiadásában jelentek meg (a gyulafehérvári Batthyaneum jelenleg a bukaresti Nemzeti Könyvtár filiáléja) Ileana Dârja a 200 éves Batthyaneum tiszteletére és alapítója, gróf Batthyány Ignác erdélyi püspök halálának kétszázadik évfordulójára szánta – emléket állítva egyúttal a könyvgyűjtő gróf Migazzi Kristóf bécsi érseknek és váci püspöknek.

V. ECSEDY JUDIT

**Néhány horvát könyv- és művelődéstörténeti kiadványról.** Bartol Kašić (1575–1650) a jezsuita rend tagja, a horvát katolicizmus megújításában vezető szerepet játszott a 17. század elején. Ez az életmű természetesen értékeldődött fel akkor, amikor Horvátország függetlenné vált, és az ország területi egységét kultúrájának ősi voltával, annak mindenkorai önállóságával is bizonyítani kívánta. A horvát művelődés történetének a 17. század az egyik virágkora még akkor is, ha a törökkel való folyamatos harc nem kedvezett a kulturális és egyházi élet intézményi gyarapodásának. A Magyar Királyság állami keretein belül önálló Horvát Bánságban a katolikus egyház sohasem került olyan helyzetbe, hogy a protestáns reformáció hívei többségbe kerültek volna. A Tridenti Zsinat reform határozatainak megfelelően azonban itt is újja kellett szervezni a katolikus egyház belső életét, meg kellett alkotni azokat a könyveket, amelyek ehhez szükségesek voltak. Kašić ennek a munkának az egyik legtermékenyebb résztvevője, egyben a török által elfoglalt magyarországi és boszniai területeken folytatott jezsuita misszió tevékeny részese volt.

Halálának 340. évfordulója körül számos kiállításon és tudományos ülésen emlékeztek meg életművéről. Egy ilyen konferencia anyagának a második kiadása pontosan jelzi, hogy a mai hor-